

İlköğretim Programlarının Yurttaş Profili

Metin ELKATMIŞ*

Özet

Büyük bir değişim ve dönüşüm projesinin adı olan cumhuriyet, yurttaşlarını belirlenen yeni hedefler doğrultusunda yetiştirmeyi birincil amaç edinmiştir. Belirlenen yeni değerlerin tüm topluma mal edilmesi düzenli, devamlı ve tutarlı bir eğitimi gerektirir. Bu da elbette eğitim ve onun temel taşlarından olan programlarla mümkündür. En genel anlamda eğitim programları, okul içinde ve dışında gerçekleşecek eğitsel amaçlı etkinliklerin sistematik bir biçimde planlanmasını içerir.

Bu çalışmada sosyal, siyasal ve ekonomik açıdan karmaşık hale gelmiş bir dünyada inisiyatif sahibi, demokrat ve etkin bireylerden kurulu bir ulus inşa etmeyi amaç edinen genç Cumhuriyetin ilköğretim programlarında, bu yolu nasıl aldığına ilişkin bir perspektif tutmak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda veriler belgesel tarama modeliyle elde edilmiştir. Özetle cumhuriyetin ilk yıllarında milliyetçi, laik birey, çok partili dönemle demokratik kimlikli birey, 1980'li yıllarda pragmatist uslu birey gibi topluma uyum ve faydayı amaç edinen yerel ölçekli bir yurttaşlık formasyonu hakimken 2005 programlarında evrensel dünya vatandaşı yetiştirmek en belirgin ve yeni amaç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Sözcükler: *Eğitim, İlköğretim Programı, Yurttaşlık, Demokrasi, İnsan Hakları.*

Citizen Profile in Primary School Curriculum

Abstract

Turkish Republic, which is the name of a big change and transformation project, aims to educate the citizens in line with the new targets. To adopt these specified new values in society, we need regular, continuous, consistent training. It can be possible with education and its curriculum. In general sense, education curriculums include a systematic plans about both inside and outside educational activities.

The purpose of the study is to show how Turkish Republic has built a nation with democratic and active individuals with its primary school curriculums. In this direction the data were obtained from documentary reviewing. To sum up; in the early years of the Turkish Republic's nationalist and secular individuals; in the years of multi-party era democratic individual, and in the 1980s pragmatic individuals such to integrate the society were the profile of the citizens. After 2005 curriculums, the most obvious new goals are to train universal citizens of the world.

Key Words: *Education, Primary Curriculum, Citizenship, Democracy, Human Rights.*

*Yrd. Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı. Kırıkkale.
e-posta: metinelkatmis@hotmail.com

Giriş

İnsan yetiştirme işi tesadüflere bırakılamaz. Her toplum ve yönetim kendi bünyesine ve şartlarına uygun insan yetiştirme anlayışı geliştirmiştir. Bu yönüyle vatandaş yetiştirme düşüncesi bugünün meselesi de değildir. Tarihsel arka planı Antik Yunan'a kadar gitmektedir. Aristoteles'in Retorik adlı eseri yurttaş tanımlayarak, görevlerini, sorumluluklarını ve haklarını ortaya koymaktadır. Buradan yola çıkarak vatandaşlık görevinin gerektirdiği bilgi beceri ve değerlerin vatandaşlık eğitimi ile gerçekleştirildiğine inanıldığı söylenebilir.

Günümüzde de aktif vatandaşlık için eğitim bir araç olarak görülmekte ve pek çok ülke, yurttaşlık, demokrasi, insan hakları, değer ya da ahlak eğitimi adı altında kendi yönetim yapılanmasını ve demokrasi anlayışını konu edinen bir vatandaşlık eğitimi sunmaktadır (CCE, 1997; Çayır, 2003; Eurodice, 2012; Tezcan, 1983; Ültanır, 2005;). Üstel'e (2004) göre vatandaşlık eğitiminin, öğretim programlarında yer almasında, ulus-devletlerin ortaya çıkışı, toplumsal ve siyasal alanda laikleşme ve çocuk eğitime bakış açısındaki gelişmeler etkili olmuştur. Ulus-devletlerin oluşmasında ise, aydınlanma düşüncesinin rol oynadığı, insanların kul olma anlayışını yıkararak, vatandaş olma düşüncesine geçtikleri ileri sürülmektedir (Alain, 1997; Akt: Gündüz ve Gündüz, 2002).

Ulus-devlet anlayışının geliştiği dönemlerde, vatandaşlık sadece bir devletin üyesi olmak anlamında kullanılmış ve vatandaşlık eğitiminin temel amacı, vatanseverliği destekleyerek ülkede tek bir kişilik oluşturmak ve böylece tarihten pay almak amacını taşımıştır. Ulus oluşturmak olarak tanımlanan bu vatandaşlık anlayışında, bir ülkenin tüm insanların kültürel ve ideolojik bakımdan ortak özelliklere sahip olması amaçlanmıştır (Lawson, 2001; Akt. Ersoy, 2007). 21. yüzyıla gelindiğinde ise başta yaşanan sosyal, siyasal, ekonomik ve teknolojik değişimle birlikte toplumsal hayatta meydana gelen etnik çatışma ve ulusçuluk, küreselleşme, göçler, çevre sorunları, anti demokratik ve ırkçı eylemler (Erjem, 2004; Huddleston, Gollob, Krapf, Salema, Spajic-Vrkaš, 2004;

Osler ve Strakey, 2006), vatandaşlık kavramını ve vatandaşlık eğitiminin sorgulanmasını ve yeniden yapılandırılmasını gündeme getirmiştir. Gündüz ve Gündüz'e (2002).göre bu gelişmeler içinde küreselleşme, vatandaşlık kavramının yeniden tanımlanmasında en büyük etken olduğunu ileri sürmektedir.

Cumhuriyet Türkiye'sinde ise modern bir toplum oluşturmak temel amaç olarak belirlenmiştir. "Yeni toplum-yeni insan" sloganı ile hareket eden kurucu kadro bireylerin sosyalizasyonu için cumhuriyetin değerlerini referans almıştır. Bu dönemin en önemli özelliği, bir yandan ilköğretim alanında okullaşma oranının artması yönündeki çabalara hız verilmesi, diğer yandan da öğretimin içeriğinin ve pedagojik altyapısının yeni kurulan ulus devletin ihtiyaçları doğrultusunda değiştirilmesi yönündeki iradeci tavidir. "Medenilik", ve "yurtseverlik" eksenleri üzerinde inşa edilmek istenen yurttaş, Cumhuriyeti ve inkılapları benimsemiş, lâik bir karaktere sahiptir (Gürses, 2011). Söz konusu projenin gerçekleşmesinde ise genelde eğitim özelde ise yurttaşlık dersine büyük önem atfedilmiştir. Bu doğrultuda yurttaşlık eğitimi, eğitim programlarının asli bir unsuru olarak eğitim programlarında hep yer bulmuştur.

Ne var ki yaptığımız literatür taraması sonucu eğitim programlarında şifrelenen vatandaşlık anlayışını irdeleyen her hangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Araştırmamızın konusuyla örtüşen çalışmaların daha çok ders kitaplarındaki söylem üzerinden hareketle gerçekleştirildiği görülmüştür. Bu bağlamda başta Üstel'in "Makbul Vatandaş"ın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi" adlı çalışması Türkiye'de devletin istediği vatandaş tipini ders kitaplarından hareketle betimleyen ilk çalışmadır. Üstel'e göre tek partili dönem boyunca makbul vatandaş "milli yurttaş" olarak belirlenmiştir. 1960-80 döneminde yurttaşlık anlayışı "ılımlı" bir sivil-demokratik etki altında biçimlenirken 1980'lerde, 1940'ların söylemine geri dönüş yaşanmıştır. 1990'lı yıllarda ise vatandaşlık eğitimine sınırlı oranda zerkedilen insan hakları duyarlılığı, hâkim "milli güvenlik yurttaşlığı"

anlayışıyla mücadele etmiştir. Bir diğer çalışma ise Caymaz'ın "Türkiye'de Vatandaşlık: Resmi İdeoloji ve Yansımaları" adlı çalışmasıdır. Caymaz da çalışmasında Türkiye'de ulus-devletin kuruluş sürecinde sekilenen resmi vatandaşlık anlayışını, dönemin "Yurt Bilgisi" ders kitaplarından hareketle incelemiştir. Gürses ise "Türkiye'de Ders Kitaplarında Yurttaşlık Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarından Bugüne Kavramsal Dönüşüm" adlı doktora tez çalışmasını "Kul Tebaa, Yurttaş" başlığıyla kitaplaştırmıştır. Yazara göre Türkiye'de yurttaş eğitimi, üç ana dönemin kendine özgü koşulları içinde biçimlenmiştir. Buna göre vatandaş Cumhuriyetin ilk yirmi beş yılında devletin belirlediği görevleri yerine getiren bir unsur olarak "itaat eden" olarak konumlanmıştır. 1950-80 yılları arasında demokrasi söylemi ağırlık kazanırken 1980-2007 yıllarında yurttaşlık tanımlamalarında küreselleşmenin etkisi görülür. Ona göre tüm dönemlerde yurttaşın en tanımlayıcı özelliği sadakat ve fedakarlıktır.

Ders kitaplarının oluşmasına esas teşkil eden ve bir nevi eğitim ve öğretimin yasası olan ana unsur kuşkusuz eğitim programlarıdır. Türkiye'de vatandaşlık eğitimine yönelik oldukça köklü bir geçmiş olmasına karşın vatandaşlık kavramı güncel bir tartışma alanıdır. Bu doğrultuda Türkiye de eğitim programları aracılığıyla inşa edilmeye çalışılan vatandaşlık anlayışının sorgulanması araştırma özgülüdür.

Amaç

Eğitimin insan hayatı üzerindeki belirleyici rolü ve önemi kadim zamandan beri bilinmektedir. Değişmez değerler dizgesi diyebileceğimiz kişiliğin şekillenmeye başladığı ilköğretim yılları hitap ettiği kitle bakımından da önem kazanmaktadır. Yurttaşlık bilincinin temel taşları da ilköğretimde atılmaktadır. Bu nedenle araştırmada ilköğretim birinci kademe eğitim programlarında yurttaşlık bilinci açısından baskın değerlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda "1926, 1936, 1948, 1968, 1980 ve 2005 ilköğretim birinci kademe eğitim programlarında yetiştirilmek istenen yurttaş profili nasıldır?" sorusuna cevap aranmıştır.

Yöntem

Bu çalışmada 1926 ilköğretim programından 2005 ilköğretim programına kadar uzanan 79 yıllık süreçte öğretim programları içerisinde yer alan yurttaşlık bilinci ile ilişkili olduğu düşünülen unsurlar ele alınacak ve analizi yapılacaktır. Araştırmamıza esas teşkil eden veriler, birincil kaynaklar olan eğitim programlarının taranmasını temel almaktadır. Bu anlamda, çalışmada 'belgesel tarama' yöntemi kullanılarak veriler toplanmıştır. Varolan kayıt ve belgeleri inceleyerek veri toplamaya belgesel tarama denir. Belgesel tarama, belli bir amaca dönük olarak, kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsar (Karasar, 1999). Belgesel tarama esas itibarıyla her araştırmanın temelini oluşturur. Zira çalışma konusuna ilişkin elinizde bilgi ve belgeniz yoksa ne yapacağınız da belli değildir. Bilgide birikim ve süreklilik, geçmişin aynası olan belgelerle sağlanır. Bu nedenle de araştırma kavramının ancak, raporun yazılmasıyla bir bütünlük kazandığı kabul edilir (Yıldırım ve Şimşek, 1999).

Araştırma, ilköğretim birinci kademe eğitim programlarından 1926, 1936, 1948, 1968, 1980 ve 2005 programları ile sınırlandırılmıştır. Vatandaşlık dersi özünde siyasal okuryazarlık, hak, sorumluluk, özgürlük ile demokratik bilinç kazandırmayı amaçlaması bakımından demokrasi ve insan hakları konu ve kavramlarıyla irtibatlıdır. Dolayısıyla eğitim programları yoluyla inşa edilmek istenen yurttaş modelini doğrudan doğruya gerçekleştiren bir ders konumundadır. Bu kapsamda elde edilen kayıt ve belgelerin analizine, Türk Milli Eğitiminin Amaçları, İlköğretim Amaçları, İlkokulun Eğitim ve Öğretim İlkeleri, Programın Uygulanması ile İlgili Genel Esaslar, Derslerin Özel Hedefleri bölümlerinde, vatandaşlık (yurttaşlık), demokrasi ve insan hakları, kavramları ile ilgili vurgular değerlendirilmeye alınmıştır.

Bulgular ve Yorumlar

1. 1926 İlkokul Programlarının Ortaya Koyduğu Yurttaş Profili

Cumhuriyet döneminin ilk kapsamlı programı olma özelliğini taşıyan 1926 programının toplumsal yenileşme hareketinin de başlangıcı olduğunu söyleyebiliriz. Bu gerçeği Kafadar (1997) “çağdaş, reformist eğitim hareketleri ile yeni devletin ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda “millileşmek” ve “medenileşmek” faaliyetleri olarak görmektedir. Elbette yönetim anlayışında köklü bir değişikliğe giden bir devletin meşruluğunu ve varlığını sürdürebilmesinde kullanacağı bazı argümanlara ihtiyaç vardır. İlk akla gelecek olanlarda şüphesiz yenilik, çağdaşlık ve gelişmedir. Yeni devlet ve rejim için yetiştirilecek insan tipinin de temelinde yatan bu argümanlar eğitim anlayışının da fikri ve felsefi dayanağını oluşturmaktadır diyebiliriz.

1926 programında ilkokulun ilk ve son amacının, çocukları çevresine uyum sağlamış iyi vatandaşlar yetiştirmek olarak belirlenmiştir. Üstel'e (2004) göre de eğitimle yalnızca yurttaş değil aynı zamanda “iyi yurttaş”lar yetiştirilerek, “yurttaşlar cemaatinin” oluşturulması hedeflenmiştir. Bu temel hedeften yola çıkacak olursak ilkokulun öncelikli amacı bireyi eğitmek değil yeni kurulan Cumhuriyet rejimine uyumlu, bireyler yetiştirmek olduğunu söyleyebiliriz. Aslında bu durum okul sözcüğünün kök manasıyla da birebir örtüşmektedir. Zira okul Fransızca “ekol” sözcüğünden türetilmiştir. Anlamı ise bir fikrin, kuramın, doktrinin yandaşlarını yetiştiren (B. Larousse, 1986) akım, tarz veya usuldür. Dolayısıyla okul, resmi ideolojilerin belirlediği kalıplar çerçevesinde ideal insan tipini oluşturmaya hizmet etmiştir.

Yine programda ilköğretimin asıl gayesinin “vatandaş” yetiştirmek olduğu, bunun içinde devlet, yurt, millet kavramlarının öğrencilere kavratılması gerektiği hususları da öncelikli amaç olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda programda Yurt Bilgisi dersi diğer derslerin merkezi olarak tanımlanmış ve söz konusu hedefleri doğrudan gerçekleştiren bir ders olması nedeniyle özel bir önem verilmiştir.

Bu gerçeğe Erhürman (2003) Yurttaşlık eğitiminin Cumhuriyetle birlikte başladığını belirtir. Ona göre Atatürk de, bu konuya önem vermiş ve Afet İnan'a “Yurttaş İçin Medeni Bilgiler” isimli, yurttaş, ulus, anayasa düzenleri, insan hak ve özgürlükleri, devletin görevleri, eğitim, hoşgörü ve dayanışma gibi kavramları ele alan başlı başına bir yurttaşlık kitabı yazdırmıştır (Altunya, 2003; Erhürman, 2003; Çağlar, 1999; Ozankaya, 2000; Özodaşık, 1999).

Yurt Bilgisi adı ile okutulan dersin temel amacının; devletini, milletini, yurdunu, ailesini seven, sağlam bir ahlaki yapıya sahip, bireyler yetiştirmek olduğu görülmektedir. Bununla beraber, çocuğa içinde yaşadığı topluma uyum sağlamayı, etrafında olup biten olaylara kayıtsız kalmamayı ve bir üyesi olduğu topluma faydalı bir birey olarak yetişmesine katkıda bulunmayı da amaçlamaktadır. Ayrıca, demokratik bir devletin ferdi olarak da hak ve ödevleri konusunda da bilgilendirmeyi temel amaç edinmiştir. Ancak söz konusu hedef “... demokratik bir devlette vatandaşların hak ve vazifeleri hakkında esaslı bir fikre sahip etmek” şeklinde ifade edilmesi programın, bireyin özgürlüklerinden çok sorumluluklarını esas aldığı şeklinde yorumlanabilir. Yine “Çocuğa en geniş mana ile yurdunu ve milliyetini sevdirmek...” şeklinde ifade edilen hedefle de yurtseverlik adı altında milliyetçiliğin dayatılması olarak yorumlanabilir. Kafadar'da (1997) programlardaki ilk yönelmenin milliyetçilik olduğunu ve bunun da aşırı bir Türkçülüğe varacak şekilde bir boyut kazandığını ileri sürmektedir. Şüphesiz bu bakış açısı çok kültürlü, çok dinli ve çok farklı etnik kökene sahip bir toplumun, ulus devlet anlayışını zora sokan sorunları da beraberinde getireceği düşünülmektedir.

2. 1936 İlkokul Programlarının Ortaya Koyduğu Yurttaş Profili

1936 yılına gelindiğinde hemen her alanda köklü değişiklikler yapan Cumhuriyet, eğitim alanında da kendini revize etme gereği duymuştur. Gerçekleştirilen Harf Devrimi,

Dil Devrimi gibi Atatürk devrimleri değişimi ve yeniliği zorunlu kılmıştır. Bu gerçek programda "Türk devriminin zaruri kıldığı yeni ihtiyaçlar" karşısında yenilendiği şeklinde ifade edilmektedir. Buna karşın 1936 programında öne çıkan bir diğer hususta, CHP'nin parti programınının 41. maddesinde belirlediği ulusal eğitim ilkelerinin aynen programa yansıtılmış olmasıdır (Başgöz, 1995; Binbaşıoğlu, 1999; Gülmez, 2001; Sakaoğlu, 1993; Üstel, 2004). Bu durum programın genel amaçlarında, "Kuvvetli Cumhuriyetçi, ulusçu, halkçı, devletçi, laik ve devrimci, ulusa, anayasaya ve Türk Devleti'ne saygılı yurttaş yetiştirmek bütün öğretim derecelerinin yükümlülüğüdür" (Köy Okulları Prog. 1936) şeklinde karşılık bulmuştur. Başka bir ifadeyle tek parti iktidarı eğitimle ilgili ilkelerini 1936 programına aynen yansıtarak bir ölçüde rejime ve kendisine sadık "Altıok Yurttaş" yetiştirmeyi hedeflemiştir diyebiliriz.

1936 programının üzerinde durduğu önemli kavramlardan biri de millilik kavramıdır. Bu doğrultuda ilkokulun "milli bir eğitim kurumu" olduğu, "çocuklara milli kültürü aşılacak" olduğu ve her dersin "milli gayeleri tahakkuk ettirecek birer vasıta" olarak görülmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Özodaşık'a (1999) göre de ders programları daha çok milli kültüre dayalı, milli şuuru geliştirici ve destekleyici bir hüviyettir. Üstel (2004) ise bu dönemde eğitimin amacının "aynı"laştırmak olduğunu, bunu gerçekleştirmek içinde "milli terbiye" söyleminin benimsendiğini savunmaktadır. Milli terbiye, başta ilkokul öğrencilerini, sonra tüm fertleri toplumun öz, sadık ve temelli evladı yapmak, onları topluluğun bir parçası yapmak, ancak o topluluk içinde bir varlık olmalarını sağlamaktır. Kısacası program başta kendisine millilik atfederek yetiştirilecek insan özellikleri de milliyetçi ve devletçi değerler etrafında biçimlenmesini beklemektedir. Ayrıca eğitim sistemimizin hurafelerden ve yabancı fikirlerden uzak, laik olması gerektiği de belirlemeler arasındadır. Burada yabancı fikirlerden kastedilen açıklanmamakla birlikte, içinde bulunulan dönem göz önüne alındığında düşünce hürriyetinin sınırlı olduğunu akla getirmektedir. Ancak eğitimin laik olması gerektiğinin vurgulanması en temel insan hakkı olan din ve vicdan özgürlüğünün gelişmesi adına önemli görülebilir.

Program Yurt Bilgisi öğretmenine de önemli görevler yüklemiş, onlar aracılığıyla bireylerin ne olmaları, nasıl davranmaları gerektiği hususunda direktifler vermiştir;

Yurt Bilgisi dersinde öğretmenin vazifesi yalnız milli kurumları tanıtmak değil, milli kurumların manasını ve önemlerini talebeye kavratmak, bu kurumlara karşı kendilerinde bağlılık ve saygı besletmektir. Gene bu derste öğretmen çocuklara kuru kuruya haklarını ve vazifelerini öğretmekle kalmayarak bu hakların ve vazifelerin önemi üzerinde duracak, bu hakları elde etmek için asırlardan beri milletin yaptığı fedakarlığı talebeye anlatacak, bu haklardan mahrum olan milletlerin elim olan halini kavratarak, buna karşı her vatandaşın, vatandaşlık vazifelerini milletin istediği gibi ve istediği zaman yapmasının ne kadar önemli ve zaruri olduğunu, vazifesini yapmayanın hak istemeye hakkı olmayacağını, her Türk vatandaşının milli vazifeleri uğrunda en yüksek fedakarlığı yapması ve icap ederse canını da feda etmesi tabii bulunduğunu telkin edecektir (Köy Okulları Prog. 1936: 18-20).

Programdan alınan bu pasajda, sadece devlete değil onun tüm kurumlarına kayıtsız sadakatin esas alınması gerektiğini, sorumlulukların öncelikli olduğu ve sorumluluğunu yerine getirmeyene de her hangi bir hak tanınmayacağı gibi otoriter, baskıcı ve devlet eksenli bir anlayış hakimdir. Ayrıca aşkın bir yurtseverlik duygusunu da asli bir vatandaşlık görevi olarak görmektedir. Söz konusu gerçeğe Üstel de (2004) yurttaşlık, devletle birey arasında hukuksal ve siyasal bir ilişkinin anlatımı olmanın ötesinde, bağlanma-özveri-itaat sistematiğine dayalı bir "konum" olarak değerlendirilmektedir sözleriyle katılmaktadır. Programın cumhuriyet adına fedakarlık ülküsü temelinde (Özodaşık, 1999) itaat, görev ve sorumluluk bilincini öne çıkarması, inisiyatif sahibi, aktif yurttaşlar yetiştirmenin önünde en büyük engel olduğunu söyleyebiliriz.

Yine öğretmenlerin devlet hizmetlerinin tanıtımında doğrudan rol almaları da

istenmiştir. Bu da programda, yeri geldiğinde *"fertlerin hususi teşebbüsleri ile meydana getirmeleri güç olan birçok işlerin devlet eli ile yapılmasının ne kadar faydalı ve lüzumlu olduğunu ve bunu Cumhuriyet devrinde devlet eliyle ne kadar geniş bir ölçüde ve ne kadar sürat ve mükemmeliyetle başarıldığını anlatmak"* (Köy Okulları Prog. 1936: 9) şeklinde ifade edilmiştir. Bu söylem devlet erkinin ve otoritesinin yüceltilmesi ve katı bir devletçilik anlayışının empoze edilmesi olarak görülebilir. Ayrıca işin bir diğer boyutu da böylesi bir propagandanın insana yansması ki şüphesiz bu gün bile hala kırılmayan her şeyi devletten bekleyen vatandaş profilinin oluşmasına zemin teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Oysa demokratik toplumların itici gücü Dağı ve Polat'a (2004: 6) göre özgür birey, aktif vatandaş olmalıdır.

1936 programı ve Yurt Bilgisi için ayrılan bölümde dersin özel hedefi olarak öğrencileri *"Cumhuriyet rejimi için sadık ve fedakar birer yurttaş olarak yetiştirmek"* (Köy Okulları Prog. 1936: 104) olduğu açık bir dille ifade edilir. Devamında *"...kanuna ve devlet otoritelerine itaat duygusunu ve itiyadını vermek, talebeye vazife ve hak mefhumlarını kavratmak ve Türk vatandaşlarının vazifelerini ve haklarını ve bu vazifelerle haklarının önemini kendilerine telkin etmek"* (Köy Okulları Prog. 1936: 104) şeklinde ifade edilen hedefle, devlet otoritesinin üstünlüğünü ve bu dersle hak ve özgürlükleri değil görev ve sorumlulukların verilmesini amaçladığını söyleyebiliriz. Programın hedefleri kısmında da *"vazifesini yapmayanın hak istemeye hakkı olmayacağı"* şeklinde ki söylemle mantıksal bir bütünlük gösteren programda görev ve sorumlulukların haklardan önce geldiği düşüncesi hakimdir denilebilir.

3. 48 İlkokul Programlarının Ortaya Koyduğu Yurttaş Profili

1948 programı bireylerin nasıl yetiştirileceğini 1926 ve 1936 programlarına göre daha sistemli ve geniş bir içerikle, Milli Eğitimin amaçlarında sosyal, ekonomik ve politik bilinç kazanma olarak belirlemiştir. 1926 ve 1936 programların da vazife ve hak kavramları öne çıkartılmışken, 1948 programının "Toplumsal amacı" bahsinde "yurttaş hak ve hürriyetlerine saygılı" ifadesiyle bireyin hak ve

özgürlüklerinin ilk kez yer aldığını görüyoruz. Yine ilk kez milli birliği bozmamak kaydıyla fikir ayrılıklarının olabileceğinin ve bunların hoş görülmesi gerektiğinin de programda yer alması düşünce hürriyetinin yeşermesi adına olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. İnsanlık münasebetleri açısından ele alınan programın bir diğer hedefinde ise birlikte yaşama kültürünün ön plana çıkarıldığı ve aile içi demokrasiye vurgu yapıldığı söylenebilir.

Çok partili döneme geçişten hemen önce hazırlanan 1948 programında demokrasi ve özgürlük kavramlarının ilk kez yer aldığını görüyoruz. Öyle ki bu kavramlar dersin eğitim ve öğretim ilkelerinde şu şekilde ifade edilmiştir; *"Topluluğumuzun dayandığı demokrasi prensiplerini öğrenci, okulda ve dershane dışında uygulayarak ve yaşayarak benimser. Okulda öğrencilerin kendi aralarındaki ve öğrenci-öğretmen arasındaki karşılıklı münasebetler demokrasi değerlerine uyularak düzenlenmelidir"*. Bu ilkedan hareketle program demokrasinin başta bir yaşam biçimi olduğunu vurgulayarak demokratik kültürün hayatın her anında her kesimle yaşanmasına gönderme yapmaktadır. Bunun içinde başta öğrenci, öğretmen ve yönetici ilişkilerinin demokratik ilke ve değerler çerçevesinde gerçekleşmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Dolayısıyla program Türk toplumunda demokratik kültür ve anlayışı geliştirecek ve güçlendirecek ilkelerle kurgulanmıştır diyebiliriz.

Cumhuriyet'in kuruluşundan beri ilkokulun temel amacı arasında kabul edilen, "millileşme" hedefinin 1948 Programında da sürdüğü görülür. Bu dönemde, dersin adı "Yurt Bilgisi" iken "Yurttaşlık Bilgisi" olarak değiştirilmiştir. Cumhuriyet'in kazanımlarının temrinine yönelik bu öğretim programı, millet eksenli cemaatçi yapısıyla demokrasinin temel aktörü ve hakların taşıyıcısı olan bireyin, bütün nitelikleriyle ortaya çıkmasını engelleyici niteliktedir. İlkokul, milliyetçi ideolojiyi seferber etme konusunda belirleyici konuma sahiptir. "Görev eksenli" yurttaşlık ve yurtseverlik anlayışını öğrencilere "kavratmak" yolunda öğretmenin görevi devam etmektedir (Üstel 2005).

1948 programı ve Yurttaşlık Bilgisi için ayrılan bölümde dersin özel hedefi olarak CHP'nin altı ilkesinin aynen yer aldığı görülür. Genel olarak programda aşkın bir Türk milliyetçiliği, Cumhuriyete, onun ilkelerine ve devletine bağlı, gerektiğinde her türlü fedakarlığa hazır bireyler yetiştirmek dersin temel amacı olarak sıralanmıştır. Devlet otoritesinin üstünlüğünü adeta kutsayan program ödev eksenli anlayışını devam ettirmektedir.

1948 programı önceki iki programdan önemli bir farklılık göstermemektedir. Kayda değer en önemli bulgu birlikte yaşama kültürünün gerektirdiği demokratik ilkelerin okul, aile ve topluma yansıtılmasının gerekliliği ile ilk kez hak ve özgürlüklerin yer alması olarak sıralanabilir.

4. 1968 İlkokul Programlarının Ortaya Koyduğu Yurttaş Profili

1968 ilkokul programında Yurttaşlık Bilgisi dersi kaldırılarak, konuları Sosyal Bilgiler dersi içine eklenmiştir. Eğitimin amacı 1948 programında olduğu gibi sosyal, ekonomik ve politik bilinç kazanmış bireyler olarak yetiştirilmesi anlayışının yeni programda da aynen devam ettiği görülmektedir. Ancak hem çok partili hayata geçiş hem de 1949 yılında toplanan dördüncü Milli Eğitim Şurasının demokratik eğitime yönelik ilke ve esaslarını gündeme getirmesi ile programın demokrasiyi bir yaşam tarzı, kültürü ve değeri olarak benimsemiş bireyler yetiştirmeyi hedeflediğini söyleyebiliriz. Binbaşıoğlu da (1989) 1968 programının öğrencilere demokratik davranışlar kazandırma açısından oldukça ileri görüşleri yansıttığını söyler. Hatta programda, öğretimde uygulanacak yöntemlerinde, demokratik davranışların gelişmesine yardım edici nitelikte olması da savunulmuştur. Bu açıdan programın demokratik yurttaşlık anlayışını gündeme getirdiğini söyleyebiliriz.

Programda ilkokulun amacı da kişisel, insanlık ilişkileri ve toplum hayatı bakımından ele alınmış ve yetiştirmeyi tasavvur ettiği yurttaşa dair göndermeler yapmıştır. Ne var ki Gülmez'e (2001) göre programda bir "değer" olduğu vurgulanan insanın "hak öznesi" ve "hak bilinci" edinmesini içermeyen öncelikle

yasalara saygının ve yurttaşlık görevlerinin öğrenilmesini amaçlayan bir anlayış hakimdir.

Programın eğitim ve öğretim ilkeleri bahsinde ise, "iyi insan" ve "iyi yurttaş" yerine "milli ödev ve ülkülerini gerçekleştirecek birer "Türk yurttaşı" yetiştirmesi gündeme getirilmiştir (Gemalmaz, 1985; Gülmez, 2001). Daha geniş anlamda 1968 programı, 1936 programında dile getirilen millilik esasına göre milliyetçi ve uyumlu yurttaş yetiştirme anlayışını bir adım ileri götürerek Türk tipi yurttaş anlayışını geliştirmiştir. Söz konusu yaklaşım programın Türk milliyetçiliğine yönelmesi olarak yorumlanabilir.

İkinci olarak, milletin bir üyesi olan yurttaş, milli kültürü ve idealleri taşıyan memleket meselelerine karşı duyarlı, devletine bağlı, yasalara saygılı, çalışkan tam anlamıyla görev ve sorumluluklarının bilincinde bir birey olarak temsil edilmektedir. Bu ise devletçi pragmatist anlayışın görev ekseninde itaat kültürünü hakim kılması olarak yorumlanabilir. Öte yandan 1968 programının yurttaş profiline sadece yurduna ve milletine değil insanlığa da yararlı, iyi ve verimli yurttaşlar yetiştirme anlayışı da yerleştirilmiştir. Bu söylem ise yerel ve pasif vatandaşlık anlayışını bir adım ileri götürerek aktif, duyarlı ve üretken vatandaşlık anlayışına doğru bir zihniyet değişiminin ipuçlarını vermektedir.

İlk kez 1968 programında tarih, coğrafya ve yurttaşlık konularının birleşimi olarak tasarlanan Sosyal Bilgiler dersinin hedefi ise programın hedeflerinden farklı olmayıp yurttaşların sosyalizasyonu ile yurttaşlık ödevlerine vurgu yapmıştır. Genel anlamda demokratik, aktif yurttaşlık anlayışını önemseyen programın hak ve özgürlükler anlayışında getirdiği katkılar sınırlı ve yüzeyseldir denilebilir.

5. 1980 Sonrası İlkokul Programlarının Ortaya Koyduğu Yurttaş Profili

1980 yılına gelindiğinde eğitim programları her ders için farklı tarihlerde olmak üzere, belirli ölçütler dahilinde geliştirilmiştir. 1973 tarihinde kabul edilen Milli Eğitim Temel Kanunu aynı zamanda milli eğitimin de temel amacı olarak belirlenmiştir. Başka bir

ifadeyle yetiştirilmek istenen vatandaşın özellikleri yasal boyuta taşınmıştır. Buna göre, "Türk milletinin bütün fertlerini" ifadesiyle başlayan Türk Milli Eğitiminin amaçları, eğitim basamağından geçen herkesi aynı düşünce tarzının ve özelliklerin oluşması yönünde genel bir saplantı içermektedir (Ceylan, 2003). Hemen ardından gelen "Atatürk inkılap ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı" ifadesiyle de yasal olan düşünce ve davranış kalıbını belirlemektedir. Özetle yasa koyucu bütün yurttaşları tek tipçi bir anlayışla yetiştirmeyi hedeflemektedir. Görev ve sorumluluk eksenli hazırlanan yasa da sorumlulukların bireyin kendisine değil devlete ve topluma karşı olduğu vurgulanmaktadır. Üstel'e (2004) göre de söz konusu kanun eğitim ve öğretimde demokratikleşmeye yönelik çabaları kesintiye uğratmıştır.

Türk milli eğitiminin genel amaçları doğrultusunda hazırlanan ilköğretimin amacı ile ilkokulun eğitim ve öğretim ilkeleri 1968 programının aynısı şeklinde aktarılmıştır. Başka bir anlatımla 1980 programı da özde iyi bir insan ve iyi bir vatandaş yetiştirmeyi ve bunun için gerekli temel bilgileri öğrenciyeye kazandırmayı kendisine başlıca amaç edindiğini söyleyebiliriz. Ancak burada "iyi insan" ve "iyi yurttaş" ifadeleri hep devlete, millete, ailesine faydası olan, ülke ekonomisine olumlu katkıda bulunan ve ülkesi için her zaman fedakarlığa hazır bireyler olarak açıklanmıştır. Oysa bireyin kendini geliştirmesi, özgür, katılımcı, haklarını bilen kimseler olarak yetişmesi zaten ilerde sorumluluklarının bilincinde bireyler olmasını, sadece kendi ülkesi ve milleti için değil tüm insanlık için faydalı kimseler olmasına yetecektir. Ayrıca çağdaş demokratik toplumlarda, iyi insan, bağımsız düşünebilen, problem çözmede bilimsel yöntemden yararlanabilen, kendisine ve çevresine dürüst davranabilen, açık fikirli, farklı düşüncelere karşı saygılı, eleştirebilen, bilimsel gerçekleri kabul edebilen, ileri sürülen yargılar için kanıt isteyebilen, alçak gönüllü, kendi kararlarını kendisi verebilen, kendi haklarına sahip çıkabilen, kendi sorumluluğunu ve bu sorumluluğun doğurgularını üstlenebilen kişiliğe sahip bireyler olarak tanımlanmaktadır (Gürkaynak, 1985; Karasar, 1979). Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, yeni programın yaşanılan idolojik kutuplaşmalar ve

darbelerin izlerini gösterir biçimde iyi vatandaş etrafında yoğunlaşarak uslu ve uyumlu yurttaş anlayışını benimsemiştir. Yaşar'a (2005) göre de söz konusu programda hakim olan vatandaş algısı iyi, fedakar, milliyetçi ve uyumlu yurttaşdır.

Sosyal Bilgiler dersi içinde ele alınan vatandaşlık konuları ise hem incelenen diğer programlarla hem de genel amaçlarla paralellik göstermektedir. Başka bir ifadeyle Sosyal Bilgiler öğretimi için hazırlanan bölümün görev ve sorumlulukların öğretiminde ısrarcı, kanuna ve devlete bağlılığı önceleyen, itaatkar bir nesil yetiştirmeyi hedeflemektedir. Bu anlayış doğrultusunda yetişen bireyleri de "iyi insan, iyi vatandaş" olarak tanımlanmaktadır. Vatandaşın, askerlik yapmak, vergi vermek, seçimlere katılmak, yasalara saygılı olmak, vatani ve milleti için fedakar olmak en teme ödevleri olarak belirlenmiştir.

6. 2005 İlköğretim Programlarının Ortaya Koyduğu Yurttaş Profili

2005 yılında uygulanmaya başlanan yeni programın günün gerekleri göz önünde bulundurularak hazırlandığını söyleyebiliriz. Zira bilgi, teknoloji ve küreselleşmenin ülke ve coğrafi sınırları alt üst ettiği devasa bir değişim dalgası karşısında Türk insanının da bu değişim ve dönüşüme uyumu sağlanmalıydı. Geçmiş alışkanlıklar ve bilgiler yeni dünyanın anlaşılmasına yetecek düzeyde değildi. 1926 ilköğretim programından bugüne uygulamada olan davranışçı, öğretmen merkezli, eğitim modelinden yapılandırmacı, öğrenci merkezli eğitim modelini esas alan bir anlayışla 2005 ilköğretim programı hazırlanmıştır. Kuşkusuz bu geçiş sadece eğitim modeli ile değil hedeflenen insan prototipi ile de yakından alakalıdır. Tekeli'ye (2005) göre davranışçı eğitim modeli insana şekil verilecek bir plastik malzeme gibi bakmaktadır. Kişilerde bağımsız düşünebilme ve davranabilme yeteneğini körelterek ezberciliğe yöneltmektedir. Öğretmen öğrenci ilişkilerinde ise otoriteyi temsil etmektedir (Ünsal, 1998). Bu tür bir eğitim anlayışının aktif yurttaşlık bilincini

geliştirmekten çok zayıflattığını söyleyebiliriz. Oysa yapılandırmacı eğitimde insana kendisinin gerçekleştirileceği bir proje olarak bakılmaktadır. Eğitim bireyin kapasitelerini özellikle düşünme kapasitesini geliştirecektir. Kapasitesi geliştirilen bireyde kendi projesini geliştirmekte daha yetkin olarak daha zengin bir projeyi hayata geçirecektir. Böyle bir bakış açısı içinde müfredatın içeriğine verilen önem ve onu çok sıkı ve ideolojik olarak denetleme çabaları azalacaktır (Tekeli, 2005). Bu doğrultuda hazırlanan yeni programında daha çok eleştirel düşünen, sorgulayan, sorumluluk alan bireyler yetiştirmeye dönük bir yapıya sahip olması beklenmektedir. Bu durum toplumun kahr ekseriyetinin, genel kültür bilgileriyle donanık, devlet memuru adayları olarak yetiştirilmekten vazgeçtiği şeklinde yorumlanabilir.

Buna göre yenilenen ilköğretim programlarının vizyonu; "Atatürk ilke ve inkılaplarını benimsemiş, temel demokratik değerlerle donanmış, bireysel farklılıkları ne olursa olsun, araştırma-sorgulama, eleştirel düşünme, problem çözme ve karar verme becerileri gelişmiş, yaşam boyu öğrenen ve insan haklarına saygılı, mutlu Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları yetiştirmek" şeklinde belirlemiştir. Bu vizyona ulaşabilmek için eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, iletişim, problem çözme, araştırma, karar verme, bilgi teknolojilerini kullanma ve girişimci olma gibi özelliklerin yanı sıra, kişisel ve sosyal değerlere önem verme becerileri her programda altı çizilerek belirtilmiştir (Demirel, 2009). Böylece eğitim yurttaşların katılımcı, sorumluluk sahibi, demokrat kişilikli bireyler olarak kişisel ve sosyal yönlerini geliştirmeye odaklanmıştır. Önceki programlarda yer alan milliyetçi, fedakar, uslu, Türk tipi yurttaş modelinin yerini küreselleşmeci, aktif ve demokratik yurttaş modeli almıştır diyebiliriz.

Yeni programda yurttaşlıkla ilgili konuların öğretim yeri ve modeli ile ilgili de bazı değişiklikler yapılmıştır. "İnsan Hakları ve Vatandaşlık" adı altında bir ara disiplin tüm programlarla ilişkilendirilerek verilmesi benimsenirken diğer taraftan da Sosyal Bilgiler dersi içinde vatandaşlığa dair kimi konuların yer alması sağlanmıştır. Bu çerçevede Sosyal Bilgiler dersi, milli

kimliği merkeze alarak, evrensel değerlerin benimsenmesine önem veren, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, demokratik değerleri benimsemiş vatandaşlar olarak öğrencilerin içinde yaşadığı topluma uyum sağlamalarını ve öğrencilere bu bilgi birikimini yaşama geçirilebilecek donanımlar kazandırmayı amaçlamaktadır (MEB, 2005). Ersoy'a (2006) göre de söz konusu programla devlete karşı görev ve sorumluluk odaklı iyi vatandaşlık anlayışı terk edilerek etkin ve üretken vatandaş yetiştirme anlayışına dönüşüm yapılmıştır. Bu açıdan bakıldığında, önceki programlarda ortaya konan iyi vatandaş kavramı nesnel değilken etkili ve sorumlu vatandaş kavramının kapsamı, daha açık ve net bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Yaşar, 2005).

Ayrıca Sosyal Bilgiler dersi içinde küresel bağlantılar adı ile önemli bir öğrenme alanı oluşturulmuş ve diğer tüm öğrenme alanlarıyla da ilişkilendirilmiştir. 4 ve 5. sınıfta Küresel Bağlantılar öğrenme alanlarına "Uzaktaki Arkadaşlarım" ve "Hepimizin Dünyası" ünitelerinde yer vermiştir. Bu öğrenme alanı ile öğrencilerin yaşadığı dünyanın gündemini, sorunlarını, farklı kültür ve yaşayışlarını fark ederek empatik, duyarlı, dünya vatandaşı yetiştirmeyi amaçladığını söyleyebiliriz. Böylece bireylerin yaşanılan dünya ile bütünleşmelerini sağlamak hedeflenmektedir. Eski programda dünyayla ilişkinin devletler üzerinde kurulabileceği öğretilirken, yeni program öğrencilerde insanlık ailesinin bir parçası olduğu bilincini oluşturmayı, ulusu ve dünyayı ilgilendiren konulara karşı duyarlılık geliştirmeyi amaçları arasında saymaktadır (Özyurt, 2009). Başka bir anlatımla yerel ölçekli Türk vatandaşından evrensel bir dünya vatandaşı yetiştirmek hedef olarak belirlenmiştir. Ülke sınırlarının sembolikleşmeye başladığı, farklı kültürlerin, kişiliklerin iç içe yaşadığı bir dünyada programında en önemli vurgusu olarak küresel birey yetiştirmek olduğunu söyleyebiliriz. Ne var ki bu durum doğrudan yer alan küresel öğrenme alanı ile sadece sosyal bilgiler dersi içinde sınırlı bir biçimde yer bulmuştur. Bu açıdan her geçen gün önemi artan küresel yurttaşlık eğitiminin programlarda daha fazla yer bulması gerektiğini söyleyebiliriz.

İnsan Hakları ve Vatandaşlık ara disiplini için belirlenen kazanımlara bakıldığında ise öne çıkan konu ve öğelerin, "vatandaşlık bilinci, demokrasi bilinci, öz denetim, sorumluluk, düşünce ve ifade ile din ve vicdan özgürlüğü, tartışma kültürü, farklılıklara saygı, hukuk kuralları, anayasa, özgürlük, eşitlik, uzlaşma kültürü, dayanışma ve işbirliği" gibi kavram ve konulardır. Dolayısıyla ilgili ara disiplinle hedeflenen birey tipinin de farklılıkları kabullenebilen, etkili, duyarlı ve sorumlu küresel yurttaşlar olduğunu söyleyebiliriz. Bu açıdan hem Sosyal Bilgiler programıyla hem de ara disiplin programıyla inşa edilmek istenen vatandaş modeli anlayışının mantıksal bir tutarlılık içinde olduğu söylenebilir.

Sonuç ve Öneriler

En değerli ham madde olan insanın biçimlendirilmesi, yetiştirilmesi ve geliştirilmesinde birincil öneme sahip olan kuşkusuz eğitim programlarıdır. Bu anlamda eğitim programları toplumların geleceği açısından hayati bir öneme sahiptir. Henüz başında olduğumuz yeni yüzyıl tüm dünyayı ve toplumları hızlı bir değişim süreci içine almıştır. Özellikle bilgi ve teknoloji alanındaki baş döndürücü gelişmeler toplumları derinden etkilemiştir. Tüm bu gelişmeler toplumları sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel anlamda değişime itmiştir. Yurttaşlık kavramı ve anlayışı da bu gelişmelere paralel olarak biçimlenmiştir. Bu çerçevede 2005–2006 öğretim yılı itibariyle eğitim programları da bu değişim ve gelişimlere paralel olarak yenilenmiştir.

20. yüzyılın karakteristik özelliği ulus devlet anlayışının tüm dünyayı kuşatmasıdır. Ulus devlet yolunda ilk adımlarını atan genç cumhuriyette meşruluğunu aşkın bir yurtseverlik ve devletçilik bilinciyle sağlama yoluna gitmiştir. Bu çerçevede cumhuriyetin ilk yıllarında hazırlanan ders programları devletçi ve milliyetçi duyguları geliştirecek tarzda milli kültüre dayalı ve milli şuuru destekleyici, yasalara saygılı, çalışkan, görev ve sorumluluklarının bilincinde bir birey olarak tarif edilmektedir. Gürses'e (2011) göre Cumhuriyetin ilk yirmi beş yılında hem programlarda hem de ders kitaplarında yurttaş "itaat eden" olarak konumlanmış,

ilkokul "milli yurttaş" tipinin oluşturulduğu alan olmuştur. Türk usulü bu vatandaşlık anlayışında vatandaşlar milli bütünlük içerisinde pasif, onaylayıcı bir rol oynamaları istenmiştir. Bu çerçevede yetiştirilmek istenen itaakar bir vatandaş tipidir (Caymaz, 2007). Bu durum daha sonraki programlarda daha da belirginleşmiştir. 1968 programında ise demokrasi söyleminin ağırlık kazandığı, vatani sevmenin ölçüsü bireysel çalışkanlık ve sorumluluk bilinci haline gelerek (Caymaz, 2007) Türk tipi vatandaş inşa edilmeye çalışıldığı görülmektedir. 1980'li yıllardan sonra Türk Milli Eğitimi Temel Kanununa göre eğitimin temel amacı, görev ve sorumluluklarını bilen vatandaşlar yetiştirmek olarak belirlenmiştir. 2005 yılında gerçekleştirilen eğitim reformuyla birlikte yeni vatandaş algısı, yaşadığı dünyanın gündemini, sorunlarını, farklı kültür ve yaşayışlarını fark eden, duyarlı, katılımcı ve küresel vatandaş olarak ön plana çıkmıştır.

Bu veriler doğrultusunda, ülkemiz ilköğretim programlarının geçmişe kıyasla aktif, katılımcı, üreten, küresel bireyler yetiştirmeye dönük özellikleri ve becerileri açısından daha duyarlı ve donanımlı olduğunu söyleyebiliriz. Yetiyecek insanlarda bu standartların yaşam değerleri haline gelebilmesi kuşkusuz belli bir zaman alacaktır. Bu sebeple, küresel ölçekli bireyler yetiştirme yaklaşımının ülkemiz ilköğretim programlarında şimdi olduğundan daha yerleşik ve yaygın bir duruma gelebilmesi için önümüzde daha yapılması gereken çok şey olduğu açıktır. Bu doğrultuda;

Eğitim sadece bu günün ihtiyaçlarına göre insan yetiştirmeyi değil, geleceğin insanını yetiştirmeyi amaçlamalıdır. Toplumda ve dünyada yaşanan değişimler ışığında eğitimin amaçları gözden geçirilmeli, değişim ve gelişmeler ışığında yenilenmelidir. Artık insan gücünü, sınırları ve nitelikleri bakımından toplumsal ihtiyaçlara göre değil, küresel ölçekli gelişmelere göre belirlemek zorunluluk haline gelmiştir. Zira muasır medeniyetler üstüne çıkma idealine ulaşmak hayal olacaktır. Bu sebeple Türk eğitim programları da dünyanın içinde bulunduğu küreselleşme sürecine uzak durmamalıdır. Çağın dünyasına pasif değil aktif yurttaşlar yetiştirmeyi temel amaç edinmelidir. Bu da kuşkusuz eğitim

programlarının, ortaya çıkan değişim ve dönüşüm faktörlerini karşılamasıyla olanaklı olacaktır.

21. yüzyıl bilgiye hükmedenlerin egemen olduğu bir çağ olacaktır. Bilgiyi tüketen değil üreten toplumlar çağa hükmedecektir. Bu çerçevede eğitim programlarının pasif alıcı, itaat temeline dayalı bir anlayış yerine inisiyatif alabilen, bağımsız aktif bireyler yetiştirmeye

odaklanmalıdır. Öğrencilerde iletişim ve işbirliği gibi birlikte olma yeterliliklerini geliştirmeye dönük uygulamalara yer vermelidir. Ayrıca Sosyal Bilgiler programında yer alan "Küresel Bağlantılar" öğrenme alanının sadece ilgili dersle sınırlı kalmayıp diğer derslerle de ilişkilendirilmesi geleceğin çok kültürlü dünyasında yer bulma adına önemli bir işlev göreceğini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Altunya, N. (2003). *Vatandaşlık Bilgisi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Başgöz, İ. (1995). *Türkiye'nin eğitim çıkmazı ve Atatürk*. Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Binbaşıoğlu, C. (1989). Demokratik davranışlar ve demokratik eğitim ilkeleri. *Çağdaş Eğitim*, (109), 15–20.
- Binbaşıoğlu, C. (1999). Cumhuriyet döneminde ilkokul programları. *75 Yılda Eğitim*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları. 145–170
- Büyük Larousse. (1986). *Büyük Larousse sözlük ve ansiklopedisi*. İstanbul: Gelişim Yayınları.
- Çağlar, A. (1999). 75. yılında cumhuriyet'in ilköğretim birikimi. *75 Yılda Eğitim*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları. 124–144.
- Çayır, K. (2003). İnsan hakları ve demokrasi kültürünün geliştirilmesi: *Ders Kitaplarının Yazımı. Ders Kitaplarında İnsan Hakları: İnsan Haklarına Duyarlı Ders Kitapları İçin*. İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yayınları. 21–45.
- Caymaz, B. (2007). *Türkiye'de vatandaşlık: resmi ideoloji ve yaklaşımları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- CCE (Center for Civic Education). (1997). *National standards for civics and government. (second printing)*. California: Center For Civic Education.
- Ceylan Tarba, D. (2003). İlköğretim Türkçe, lise Türkçe ve Edebiyat kitaplarında insan hakları ve öğrencinin yeri. *Ders Kitaplarında İnsan Hakları: Tarama Sonuçları*. İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yayınları, 302–320.
- Demirel, M. (2009). İlköğretim programlarına yaşam boyu öğrenme becerileri açısından eleştirel bir bakış. *1. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi (ss. 1-25)*. Çanakkale: 18 Mart Üniversitesi.
- Dağı, D. İ. ve N. Polat. (2004). *Demokrasi ve insan hakları el kitabı*. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- Erhürman, T. (2003). Hukuk ilintili yurttaşlık eğitimi. *Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi Uluslararası Toplantı*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 56–66.
- Erjem, Y. (2004). Katılımcı, etkin ve sorumlu yurttaş yetiştirmede hizmet ederek öğrenme (service learning) yöntemi. *Uluslararası Demokrasi Eğitimi Sempozyumu (ss. 354-359)*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Ersoy, A. F. (2006). Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının etkili vatandaşlık eğitimi açısından değerlendirilmesi. *Ulusal Sınıf Öğretmenliği Kongresi (ss. 167-179)*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Ersoy, A. F. (2007). *Sosyal bilgiler dersinde öğretmenlerin etkili vatandaşlık eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir:

- Eurodice. (2012). *Citizenship education in education*. Brussel: EACEA P9 Eurydice and Policy Support. http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/139EN.pdf
Erişim Tarihi: 24.07.2013.
- Gemalmaz, M. S. (1985). Türkiye’de insan hakları eğitimi. *Öğretmen Dünyası*, (63), 4–7.
- Gülmez, M. (2001). İnsan hakları ve demokrasi eğitimi. Ankara: Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- Gündüz, M. ve Gündüz, F. (2002). *Yurttaşlık bilinci*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gürkaynak, İ. (1985). Nasıl bir gençlik istiyoruz (panel III). *Gençliğin Eğitimi ve Sorunları*. Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları. 378–385.
- Gürses, F. (2011). *Kul, tebaa, yurttaş: cumhuriyet’in kuruluşundan günümüze ders kitaplarında yurttaşlık*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Huddleston, E., Gollob, R., Krapf, P., Salema, M. H., Spajic-Vrkaš, V. (Eds). (2004). *Education for democratic citizenship 2001-2004*. 2005 European Year of Citizenship Through Education. Strasbourg.
- Kafadar, O. (1997). *Türk eğitim düşüncesinde batılılaşma*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Karasar, N. (1979). Bireysel ve toplumsal gerginliklerin giderilmesinde problem çözme alışkanlığı. *Çağdaş Eğitim*, (39), 15–20.
- Karasar, N. (1999). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- MEB. (1936). *Köy mektepleri müfredat programı*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- MEB. (2005) *İlköğretim Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı ve kılavuzu*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi.
- Osler, A. ve Starkey, H. (2006). Education for democratic citizenship: A review of research, Policy and Practice 1995–2005. *Research Papers in Education*, 21, 433-466.
- Ozankaya, Ö. (2000). *Atatürk’ün demokrasi dersleri: yurttaş için medeni bilgiler*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Özodaşık, M. (1999). *Cumhuriyet dönemi yeni bir nesil yetiştirme çalışmaları 1923-1950*. Konya: Çizgi Yayınları.
- Özyurt, C. (2009). Küresel vatandaşlığın gelişimi, imkanı ve küresel değerler eğitimi. *I. Uluslararası Avrupa Birliği, Demokrasi, Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu* (ss. 159-167). Uşak: Uşak Üniversitesi .
- Sakaoğlu, N. (1993). *Cumhuriyet dönemi eğitim tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekeli, İ. (2005). Yapılan çalışmanın bulguları eğitimin kalitesinin geliştirilmesi konusunda bize umut veriyor mu?. *Öğretmen ve Öğrencilerin Gözünde Ders Kitaplarında İnsan Hakları: Anket Sonuçları*. İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yayınları, 115–121.
- Tezcan, M. (1983). Cumhuriyetin 60. yılında demokrasimiz, eğitimimiz. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi*, 16 (2), 125–131.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (1999). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Ültanır, Y. G. (2005). Türk eğitim sistemi ile Avrupa Birliği ülkelerindeki hümanist-demokratik eğitim modelinin karşılaştırılması. *Milli Eğitim Dergisi*, (67), 110-152.
- Ünsal, A. (1998). *Yurttaşlık zor zanaat. 75 Yılda Tebaa’dan Yurttaş’a Doğru*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları
- Üstel, F. (2004). *Makbul vatandaşın peşinde II: meşrutiyetten bugüne Türkiye’de vatandaşlık eğitimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yaşar, Ş. (2005). Sosyal Bilgiler programı ve öğretimi. *Eğitimde Yansımalar VIII: Yeni İlköğretim Programlarını Değerlendirme Sempozyumu* (ss. 51-63). Kayseri: Sim Matbaası.

Summary

Introduction

Training people is related to his cognitions, attitudes and behaviors. During the creation of desirable behaviors and attitudes which are wrong, it is very difficult to change incomplete or incorrect ones, and includes a planned process. This process is going to be possible with systematic training and education programs. The human type that society expects and wants is held with a citizenship education that given in schools. Turkish Republic has kept very high level expectations from education to accommodate the basic values to society during the foundation process of the new society. Not only Turkish Republic expected from education but also it has always invested in education as much as possible.

Methodology

This study aims to elaborate on the notions regarding the citizenship within the formal curriculum announced and applied in Turkey in the years of 1926, 1936, 1948, 1968, 1980, and 2005. Documentary review' method was utilized to analyze the data of the current research through the curriculum as the primary sources.

Findings and Recommendations

In general, the elements associated with the civil consciousness has been located in general objectives, at the very beginning of the curriculum. However, in 1926 and 1936 curriculum, civic lessons were distributed into the principles of education and training program. In 1948 citizenship lessons were launched within the principles of education and training curriculum. After 1968 and 1980, this application have continued with Social Studies classes. In 2005, with the new curriculum, the situation has been different. Mainly with the new curriculum, the civic

competencies had been placed into the curriculum 's vision part and Social Studies course program. In addition, the features were planned to convey with the new discipline area in the name of human rights and citizenship. This course is not intended to be an independent course, it's planned to reflect to all the lessons. In this respect, some competences of civil have diffused into human rights and citizenship disciplines in all classes.

Accordingly, human profile that the programs attempt to raise through can be summarized as follows. In the early years of the Turkish Republic, in 1926 and 1936 programs were based on educating nationalist, secular individuals. Then, in 1948 and 1968, the training programs formulated to educate the individuals who have democratic identities. In the 1980s, a civic education has been dominated such as the integration of pragmatic and well-behaved individuals. The main objectives of these training programs are to educate individuals who love their country, their nation and family as the productive members of society. In other words, these curriculums are based on more individual and local-scale certain values.

The curriculum launched in 2005 includes the most radical change in the republican period of educational politics because the curriculum aims to educate people as democratic, participatory, respectful for the rights and freedoms, empathetic and sensitive to the difference in the lives of different cultures and citizens of the world. Until 2005, in the process of raising people, the profile of individuals had some limitations between the world and the state of the society. But the new curriculum developed to educate individuals as a citizen of the world and to create awareness and sensitivity to issues that concerns the world.